

Andreas Malm

Två kvinnor som visade hur kapitalet behöver kriget

Ur [Tidsignal nr 12](#) 2014 (Tema: Krig och fred)

I sin bok *När kapitalet tar till vapen – om imperialism i vår tid*, utgiven av Agora 2004*, redogör Andreas Malm för hur teorierna om imperialismen utvecklats genom åren. Ett avsnitt handlar om hur två kvinnor, Rosa Luxemburg och Natalie Moszkowska, beskrivit sambandet mellan kapitalismen, staten, rustningarna och kriget.

Två begrepp i den följande texten behöver förklaras. Med ”ackumulationsprovins” menar Rosa Luxemburg ett område inom ekonomin som har speciella kännetecken och särskilda förutsättningar för ansamlingen av kapital. Uttycket den ”femte långa vågen” har Malm hämtat från den belgiske marxisten och ekonomen Ernest Mandels bok [Långa vågor i den kapitalistiska utvecklingen](#).

I januari 1912 gick Rosa Luxemburg för sista gången igenom manuset till den bok hon arbetat på i två års tid. Det var en sammanställning av Marx’ ekonomiska teori, så som hon lärt ut den till tusentals elever vid Berlins socialdemokratiska partiskola. Som föreläsare var hon berömd för sin lyskraft, sina livfulla referenser till världslitteraturen och, inte minst, sin kompromisslöst ortodoxa tro på giltigheten i Marx alla teser. Nu hade hon sammanfattat mästaren i en ”introduktion till nationalekonomin” åt partiet att sprida till envar, och hon var i färd med att slutkontrollera fotnoterna.

Då upptäckte hon ett fel. Det är något som inte stämmer. Hon började bläddra i sina anteckningar, slog upp citaten igen, och när hon på nytt läste igen om de sista partierna av andra bandet av *Kapitalet* blev hon säker.

Det går inte ihop.

Rosa Luxemburg lade sitt manus åt sidan och började skriva en helt annan bok. Senare beskrev hon episoden i ett brev:

Jag levde som i trans. Dag och natt varken såg eller hörde jag någonting, under det att problemet klarnade så vackert framför mina ögon. Jag vet inte vad som gav mig den största njutningen: tankeprocessen... eller det litterära skrivandet med pennan i handen. Vet du att jag skrev alla 900 sidor i ett svep på fyra månader? Otroligt! Utan att ens gå igenom råmanuset en enda gång såg jag till att få det tryckt.

1913 utkom *Die Akkumulation des Kapitals*, en tegelsten om hur det kapitalistiska produktionssättet genererar imperialism. Rosa Luxemburg argumenterade för att ackumulationen har så stora egna problem att den som av ett inre tvång drivs ut för att plundra, skövla och kriga, och det enda som kan befria världen från blodsugningen är en revolution. Det är det tyngsta verket i den klassiska imperialismteorin; det enda skrivet av en kvinna.

Det som försatte Rosa Luxemburg i trans var problemet med realiseringen.

Till skillnad från i alla tidigare produktionssätt är syftet med kapitalistisk produktion inte att tillfredsställa mänskliga behov, utan att göra profit. Men för det måste kapitalisterna ta en omväg över de mänskliga behoven. Någon måste finnas där som behöver varorna och kan betala för dem; om de inte avsätts och återkommer i penningform har ackumulationen ”fått missfall”.

* Denna bok planerar marxistarkivet att lägga ut i sin helhet senare under detta vr (2019)

Kapitalisterna har inget annat val än att ge sig ut och finna en effektiv efterfrågan för sina produkter.

Det stör dem. Mot sin vilja tvingas de till en ständig

skytteletrafik från det privata kontoret och fabriken där obehöriga ej äger tillträde och där kapitalistens egen vilja är högsta lag, till varumarknaden där ingen sätter upp några lagar och varken vilja eller förnuft gör sig gällande. (...) [Om kapitalisten här] kan få vad han behöver beror på faktorer och händelser som befinner sig bortom hans kontroll och tar form bakom hans rygg. För att realisera sin ökade varumängd fordrar den enskilde kapitalisten en växande marknad, men han har inget som helst inflytande över hur stor den allmänna efterfrågan eller efterfrågan på just hans vara är.

Det är alltså något obehagligt, irriterande kliande med att alltid behöva ta omvägen ut på denna öppna marknad: den lever sitt eget liv.

Den enskilde kapitalisten kan aldrig veta om marknaden kommer att möta honom med de pengar han vill ha. Särskilt påträngande blir problemet när – och här känner vi igen resonemanget från Kapitalets tredje band – konkurrensen och profitjakten driver honom att expandera, samtidigt som arbetarklassens konsumtionsförmåga begränsas strängt. Så länge kapitalisterna lämnas ensamma med sig själva och sina arbetare tycks de oundvikligen fastna i detta hopplösa dilemma.

Kapitalisterna behöver något mer, de behöver något tredje för att klara realiseringen.

I sitt sista kapitel fixerade Luxemburg en ingrediens i imperialismen som ingen annan av de klassiska teoretikerna tog upp: produktionen av vapen. Kriget som bransch. Militarismen. Just här finns något alldeles unikt.

Militarismen, inleder Luxemburg, bör betraktas ur rent ekonomisk synvinkel: först då blir det tydligt att den ”i sig själv utgör en provins för ackumulation”. Där finns aktörer som lever på att producera medel för krig. Där finns kapitalister som i vanlig ordning börjar med penningkapital, köper produktionsmedel och arbetskraft och tillverkar stridsmedel som sedan säljs, men de skiljer sig från andra kapitalister på en avgörande punkt. De har en enda, mycket speciell kund: staten. Endast den kan föra krig. För att finansiera inköp av stridsmedel tar staten upp skatt, och samlar på så vis in pengar som

nu börjar en helt ny karriär. Som ny köpkraft, varken tillhörande arbete eller kapital, intresserar det sig för nya produkter i en särskild bransch som varken sörjer för arbetarnas eller kapitalisternas behov, och som därför ger kapitalet nya möjligheter att skapa och realisera mervärde.

Skatten tas från arbetare, från bönder och lägre mellanskikt, och staten smälter sedan ner deras ägodelar till något för kapitalet ytterst lockande:

Vad som normalt skulle ha lagts på hög av bönderna och de lägre mellanskikten tills det växt tillräckligt mycket för att placeras i sparbanksfrigor nu och konstitueras som en effektiv efterfrågan och en investeringsmöjlighet. Mångfalden av obetydlig, individuell efterfrågan på en lång rad olika varor (...) omvandlas till statens robusta och homogena efterfrågan. Och tillfredsställandet av denna efterfrågan förutsätter en storindustri av högsta rang. Det skapar de mest gynnsamma förhållandena för produktionen av mervärde.

Vad är det som är så lockande, så gynnsamt?

Att de kapitalister som producerar stridsmedel slipper ta omvägen över en okänd marknad.

I form av kontrakt med regeringen om leveranser till armén koncentreras konsumenternas utspridda köpkraft i stora kvantiteter som, fria från den privata konsumtionens nyckfall och fluktuationer, uppnår en närmast automatisk regelbundenhet och rytmisk tillväxt. Det är kapitalet självt som i sista hand kontrollerar rörelsen i den militaristiska produktionen genom lagstiftningen och pressen, vars funktion är att forma den så kallade 'allmänna opinionen'. Det är därför denna särskilda provins för kapitalackumulation till en början ser ut att vara förmögen till oändlig expansion. Alla andra försök att expandera marknader och etablera operationsbaser för kapitalet beror till stor del

på historiska, sociala och politiska faktorer bortom kapitalets kontroll, men produktion för militarism utgör en provins vars fortgående utvidgning primärt bestäms av kapitalet självt.

Eftersom kapitalistklassen behärskar den borgerliga staten är den, i fråga om vapen, både köpare och säljare. Den behöver inte vika av till något möte med oberäkneliga, ibland luspanka människor: det är bara att öppna dörren mellan fabrikskontoret och regeringskontoret och sätta dit underskriften längst ner – så är realiseringen avklarad. Nästa beställning kommer när den ska, leverensdatumerna sätts i god tid, statens köpkraft är pålitlig. Det osäkra försäljningsmomentet har redigerats bort.

Premissen för denna friktionsfria ackumulation är just att kapitalistklassen i allmänhet, och stridsmedelsindustrin i synnerhet, verkligen utövar kontroll över statsapparaten.

Och Rosa Luxemburg visste inte hur rätt hon skulle få, nästan hundra år efter *Die Akkumulation des Kapitals*, i fråga om en stat som har den största samlade köpkraften och makten i kapitalismens historia.

Men en nyans av militarismen som ackumulationsprovins gick Luxemburg förbi. Det är en nyans som är av största betydelse för oss, det är den som gör provinsen oemotståndlig för den femte långa vågen och det var i stället en annan polsk-judisk och kvinnlig – men i det närmaste helt okänd – marxist som skulle fånga den med yppersta pregnans. Hennes namn är Natalie Moszkowska.

Möjligheten att utvidga den civila industrin, produktionen av nödvändighetsartiklar, är beroende av ett folks levnadsstandard. Hålls denna nere, så hämmas också produktions- och konsumtionsvaruindustrin i sin utveckling. Möjligheten till lönsamma kapitalplaceringar i den civila industrin är därför mycket begränsade. Kapitalet växer snabbare än värdeökningsmöjligheterna. Det snabbt växande kapitalet söker efter investeringsfält som är oberoende av folkets otillräckliga köpkraft; det vill ha produktionsområden med obegränsade investeringsmöjligheter. Och just ett sådant efterlängt område får kapitalet i krigsindustrin.

Ingen vanlig människa köper en kärnvapenbestyckad ubåt. Den går inte att äta, man kan inte ha på sig den, den är varken lämpad för att leva eller resa i. Den uppfyller inget mänskligt behov. Så är det med alla stridsmedel: de bidrar inte på något sätt till att uppehålla det som ekonomin är – ska vara – till för att uppehålla: livet. De konsumeras på andra sidan livets gräns, av döden. Genom att förstöra och förstöras, pulvrисera och pulvrисeras försvinner stridsmedlen i ett svart hål utanför ekonomin, och det är just det som är det sköna med denna ackumulationsprovins: inga köpkraftiga människor behövs för att mervärdet ska realiseras!

De enda människor som behövs är människor att döda.

Eftersom produktionen av nödvändighetsartiklar inte kan utvecklas tillräckligt på grund av folkets begränsade köpkraft, så måste kapitalet – även om det annars vore fredsälskande – i ökande utsträckning inrikta sig på produktion av mordvapen. Under de givna omständigheterna finner det inte något annat användningsområde. Medan man under den uppåtgående kapitalismen ägnade sig åt produktions- och konsumtionsvaruindustrin, så måste man under den nedåtgående kapitalismen företrädesvis bygga ut rustningsindustrin. Fredsindustrins utveckling hämmas alltmer genom bristande solvent efterfrågan och marknadsstockningar. Krigsindustrins utveckling känner inte några sådana hinder. Vid krigsfara kan den utvecklas i ett helt annat tempo, med tidigare okänd och oanad styrka.

Stridsmedel förbrukas genom att utplåna och utplånas; man kan tillverka hur många som helst av dem utan att samhällets egentliga produktionskapacitet någonsin växer. Om staten i stället skulle tillverka skor vore den tvungen att bygga skofabriker som skulle öka ekonomins kapacitet att tillverka just skor, vilket i händelse av hotande överproduktion skulle fördjupa problemet. Men staten är ensam om att skapa massdöd, i en sektor vid sidan om.

Produktionen av stridsmedel är alltså oberoende av arbetarklassens köpkraft, och inte heller fyller den på marknaderna för konsumtionsvaror eller produktionsmedel. Däremot har den

förtjänsten att öka efterfrågan på allt som behövs för att tillverka vapen: maskiner, kemikalier, elektroniska komponenter, informationsteknik, stål, järn, gummi, andra råmaterial, vars framställning i sin tur kräver rader av andra varor. Rustningsindustrin sänder ut en stimulerande efterfrågan i den övriga ekonomin som, tacksam över varje avsättningsområde, kommer att förse den med allt vad den behöver, från produktionsmedel i vapenfabrikerna och konsumtionsvaror åt vapenarbetarna till design, transporter och andra tjänster.

Så riktas allt fler delar av ekonomin ut mot det svarta hålet.

I ett läge av hotande överproduktion är detta arrangemang idealiskt.

Nu absorberas kapital utan att den civila produktionens, produktions- och konsumtionsvaruindustrins prestationsförmåga växer, alltså utan att den samhälleliga konsumtionsförmågan måste öka. Rustningsindustrins produkter varken efterfrågas eller bjuds ut på marknaden. Rustningsindustrin levererar inte till marknaden och är oberoende av dennas förmåga att absorbera varorna. Staten är här både uppdragsgivare och avnämare.

Men utbyggnaden av rustningsindustrin förebygger inte de faror, som den kapitalistiska ekonomin ger upphov till. I stället för explosionsfaran i form av kris får vi explosionsfaran i form av ett krig.

”... för det allmännas väl, måste man ... hushålla med och spara på såväl produktionsmedel som arbetskraft. Det överallt förekommande slöseriet måste upphöra. Till exempel måste självfallet hela krigs- och ammunitionsindustrin avskaffas, ty det socialistiska samhället behöver inga mordvapen, och i stället måste de där förbrukade värdefulla råvarorna och arbetskraften sättas in i nyttig produktion.”

Rosa Luxemburg, *Om socialiseringen*, 4 dec. 1918.

Rosa Luxemburg, född 1871, mördad 15 januari 1919 i Berlin, var aktiv i både den polska och den tyska socialdemokratin. Satt fängslad under första världskriget för sitt arbete för freden och var en av initiativtagarna till bildandet av det tyska kommunistpartiet 1918. Många av hennes skrifter finns översatta till svenska på marxistarkiv.se